

რეზიუმე

Credit operations of the estate bank

Ramaz Otinashvili – Professor of GTU
Shalva Kutubidze – Doctorant of GTU

Summary

სტატიაში „საადგილმამულო ბანკის საკრედიტო ოპერაციები“ აღნიშნულია, რომ თბილისის საადგილმამულო ბანკი საკრედიტო ოპერაციებს თავიდანვე საბანკო საქმის ცოდნით და სიფრთხილით აწარმოებდა. სასესიო ოპერაციების წარმოებისათვის 80-იანი წლებიდან მეტად ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა. ბანკს შეეძლო განუსაზღვრელი ოდენობით გაცეცა სესხი როგორც სოფლის, ისე ქალაქის მამულებზე. მაგრამ საადგილმამულო ბანკების სასესიო ოპერაციებს დიდი სიძნელეები შეექმნა 1882-1885 წლებში. რუსეთის საკრედიტო სისტემის კრიზისს თან დაემთხვა საქართველოში ადგილობრივი ხასიათის გართულებები, რამაც საგრძნობლად დასცა გირავნობის ფურცლების ფასი და შეამცირა მოთხოვნა საადგილმამულო კრედიტზე. მთავარი მიზეზი მაინც საყოველთაო სესხი იმალებოდა. საქმეთა საყოველთაო შეყოვნებაში, კომერციულ და საგაყრო ბრუნვათა საყოველთაო გაღარიბებაში, ფულის ბაზრის სიმწირეში, რომელმაც თავი იჩინა არა მარტო რუსეთში, არამედ ყველგან ევროპაში.

თბილისის საადგილმამულო ბანკის საკრედიტო მოღვაწეობა გამოცოცხლდა 80-იანი წლების დასასრულს, რაც უმთავრესად გამოწვეული იყო გირავნობის ფურცლების კარგი კურსით ბირჟაზე, რომელიც 97%-ზე ქვევით არ ჩამოსულა, ხოლო 1889 წელს 99%-ს მიაღწია. 90-იანი წლებიდან საადგილმამულო ბანკის სასესიო ოპერაციები კიდევ უფრო სწრაფად იზრდებოდა. თბილისის გარდა ბანკი სესხს აძლევდა ბაქოს და ბათუმს.

მოყვანილია გრძელვადიანი და მოკლევადიანი კაპიტალის მოძრაობის საყოველთაო სტატისტიკა თბილისის საადგილმამულო ბანკში ასევე ცალკე ცხრილის სახითაა მოცემული ბანკში დაგირავებული მამულების საჯარო ვაჭრობითრგაყიდვა-ვალის გადაუხდელობისათვის 1875-1905 წლებში.

საკვანძო სიტყვები: ბანკი, საკრედიტო, ოპერაციები, სესხი, კაპიტალი, სტატისტიკა.

In the article “Credit operations of the estate bank” it is stated that estate bank of Tbilisi managed its operations with caution and knowledge of the business.

In the 80-s, there were very good conditions for loan operations. The bank could grant an unlimited loan to village and city estates. But estate bank had hardships in 1882-1885. There was Russian credit system crisis and local complication of matters in Georgia, which dropped the price of deposit papers and reduced demand on estate credits. But the real reason of that was global crisis that affected not only Russia, but the whole Europe.

The activities of Georgian estate bank became more alive at the end of the 80-s, which was mainly caused by good price of deposit papers. They never dropped below 97%, and in 1899 became 99%. From the 90-s, credit operations of the estate bank were growing increasingly faster. Besides Tbilisi, the bank was giving loans to Batumi and Baku.

There is displayed short and long term capital flow statistic in Tbilisi estate bank, and there is a separate table that shows estates that were sold in auction for not paying the loans in 1875-1905 years.

Keywords: bank, credit, operations, loan, capital, statistic.

* * * * *

თბილისის საადგილმამულო ბანკი, რომელიც გრძელვადიანი კრედიტის ერთად-ერთი დაწესებულება იყო, ილია ჭავჭავაძის ხელმძღვანელობით, საკრედიტო ოპერაციებს თავიდანვე საბანკო საქმის ცოდნით და სიფრთხილით აწარმოებდა. 1881 წლამდე ბანკის საკრედიტო ოპერაციების არეალი თბილისის გუბერნიის ტერიტორიით განისაზღვრებოდა. მაგრამ დიდი იყო მოთხოვნილება სასესიო კაპიტალზე და იგი განუხრელად იზრდებოდა. თუმცა მის აღმასვლას დრო და დრო შემაფერხებელი გარემოებებიც სდევდა თან. ფინანსური შეზუდულობის გამო, ბანკს არ შეეძლო არა თუ მთლიანად, ნაწილობრივ მაინც დაეკმაყოფილებინა სესხის მსურველთა მოთხოვნილება.

ბანკის არსებობის მთელ პერიოდში 1881 წლის 1 იანვრამდე გაიცა გრძელვადიანი სესხი: სოფლის მამულებზე 229 სესხი, 945 800 მან. ქალაქის მამულებზე 114 სესხი — 1470500 მან.¹ ზემოთ მოყვანილი

მონაცემები ნათლად მიგვანიშნებს განახლებული წესდების მნიშვნელობაზე. 1881 საანგარიშო წელს ბანკმა მიიღო წმინდა მოგება 72 298 მან. რომელიც სჭარბობს ცალკე აღებულ ყველა წინა წლების მოგებას.

თბილისის საადგილმამულო ბანკის სასესიო ოპერაციების წარმოებისათვის 80-იანი წლებიდან მეტად ხელსაყრელი პირობები შეიქმნა. ბანკს შეეძლო განუსაზღვრელი ოდენობით გაეცა სესხი როგორც სოფლის, ისე ქალაქის მამულებზე. მაგრამ საადგილმამულო ბანკების სასესიო ოპერაციებს დიდი სიძნელეები შეექმნა 1882-1885 წწ. როგორც ი. ჭავჭავაძე აღნიშნავდა, რუსეთის საკრედიტო სისტემის კრიზისს თან დაემთხვა საქართველოში ადგილობრივი ხასიათის მთელი რიგი გართულებები, რამაც საგრძნობლად დასცა გირავნობის ფურცლების ფასი და შეამცირა მოთხოვნა საადგილმამულო კრედიტზე. ჯერ კიდევ 1882 წელს გავრცელდა ხმები ამიერკავკასიის სამეფისაწვდომ გაუქმებისა და რიგი ადმინისტრაციული გარდაქმნების შესახებ თბილისში, რამაც დაახლოებით 20%-ით შეამცირა თბილისში მამულების ფასი.²

მეტად მცირე აღმოჩნდა საადგილმამულო კრედიტისათვის 80-იანი წლები. 1884 საანგარიშო წელს ბანკის მთელი შემოსავალი, რაც ბანკის მმართველების ხარჯების ზევით დარჩა 102524 მან. მასზე დამატებით 3259 მან და 80 კაპ. თავისუფალი საზოგადოებრივი კაპიტალიდან, რაც ზედამხედველი კომიტეტის განკარგულებაში იყო და ექსტრაორდინალური კაპიტალის 1172 მან და 83 კაპ. გაღებულ იქნა ბანკზე დარჩენილი მამულების გაყიდვით მიღებული ზარალის დასაფარავად.³

რა იყო მიზეზი იმისა, რომ 80-იანი წლების დასაწყისში ამდენი მამულები დარჩა ბანკზე, მათი მაღალი დაფასება, თუ რომელიმე სხვა გარემოება? შესაძლებელია დასაგირავრებული მამულების გადამეტებულ დაფასებასაც ჰქონდა ადგილი, მაგრამ მთავარი მიზეზი თუ ერთადერთი არა, როგორც აღნიშნავდა ილია ჭავჭავაძე, - იმალება საყოველთაო კრიზისში, საქმეთა საყოველთაო შეყოვნებაში, კომერციულ და სავაჭრო ბრუნვათა საყოველთაო გაღარიბებაში, ფულის ბაზრის გაღარიბებაში, რომელიც თითქმის 1882 წლის დამლევს დაიწყო, სულ უფრო ძლიერდებოდა 1883 -1884 წლებში და რომელმაც თავი იჩინა არა მარტო რუსეთში, არამედ ყველგან ევროპაში. რუსეთისა და ევროპის უაღრესად სოლიდური ფირმების დაუძლურებამ, რაც უაკანასკნელ დროს გამოჩნდა, რამდენიმე კომერციული ბანკის უძლურება, იპოთეკური კრედიტის ზოგიერთი დაწესებულების შეფერხება უმეტეს წილად ამ საყოველთაო კრიზისის შედეგია, მას რაღაც პანიკის ქვეშ ჰყავს დღესაც ყველა.

ამ კრიზისმა თავი იჩინა თითქმის ყველგან ამიერკავკასიაში, რომლის გასაღებისა და სავაჭრო

2 საქართველოს ცსია, ფონ. 394, საქ. 9655,

ფურ. 1,2

3 ცსიალ, ფონ. 583, აღწ.2, საქ. 1178, ფურ. 1,2

ბრუნვის მთავარ ბაზარს უკანასკნელ დრომდე თბილისი წარმოადგენდა. ამის ნათელი დადასტურებაა თბილისელთა საყოველთაო ჩივილი საქმეების დაყოვნებაზე, ვაჭრობის შეწყვეტასა და ფულის უქონლობაზე, ფასების დაცემაზე და სხვა. მაგრამ ამ საყოველთაო კრიზისს თბილისის მიმართ დაემატა ადგილობრივი მიზეზებიც, რომელთაც შეარყიეს მისი ხელსაყრელი მდგომარეობა, რომელიც როგორც აღმოჩნდა, სრულიად შემთხვევითი გარემოებით იყო განსაზღვრული, მაგალითად მასში და გარე უზენებში განალგებული ჯარების სიუხვით, მეფისნაცვლისა და მისი კარის ყოფნით, მრავალრიცხოვანი დაწესებულებისა და შტატების თანხლებით, ტრანზიტით, რომელსაც მარტო თბილისში 28 კანტორა ჰქონდა ზღვისაქენ მოსახერხებელი გზების არსებობით, რის შედეგადაც თბილისი აუცილებლად ითვლება მხარეში შეემოსაყვანი და მხარიდან გასატანი საქონლის ერთადერთ გამანაწილებელ პუნქტად და სხვა. ცხადია, რომ თბილისის ასეთი მდგომარეობის დროს, თუნდაც ერთ, შავი ზღვიდან კასპიის ზღვამდე რკინიგზის გაყვანას, რაც მას შუალედ სადგურად გადააქცევდა, საბოლოოდ შეეძლო მისი კეთილდღეობისათვის ნიადაგის გამოცლა...

ბანკის არსებობის 10 წლის განმავლობაში — 1885 წ. იანვრისათვის — თბილისის საადგილმამულო ბანკს საჯარო ვაჭრობით გაუყიდა 130 მამული, რაც გირაოში მიღებული მამულების 15,7 %-ს შეადგენდა.⁴

თბილისის საადგილმამულო ბანკის საკრედიტო მოღვაწეობა განსაკუთრებული წარმატებით აღინიშნა 80-იანი წლების დასასრულს. ეს უმთავრესად გამოწვეული იყო გირავნობის ფურცლების კარგი კურსით ბირჟაზე, რომელიც 97%-ზე ქვევით არ ჩამოსულა, ხოლო 1889 წელს 99%-ს მიაღწია. ეს მოასწავებდა საადგილმამულო კრედიტის დაიარსებას, ხელსაყრელს ხდიდა ბანკიდან სესხის აღებას. ზრდიდა ბანკის ნდობას მსესხებელთა შორის. 1888 წელს სოფლად და ქალაქად 675400 მან. რაოდენობის გრძელვადიანი სესხი გაიცა. 1889 წელს — 1806700 მან. ე.ი. წინა წელთან შედარებით 1 131300 მან. მეტი.⁵ ამრიგად, თბილისის საადგილმამულო ბანკის გამგეობამ, რომელსაც საფინანსო-ეკონომიკური საქმეების დიდი ცოდნით და მონდომებით ხელმძღვანელობდა ილია ჭავჭავაძე, 80-იანი წლების სიძნელეთა პირობებში... შეეძლო ბოლომდე დაეცვა საბანკო პოლიტიკის პირობების ურყევობა და ეხსნა ეს მეტად საჭირო საკრედიტო დაწესებულება სრული დაცემისა და გაკოტრებისაგან.

90-იანი წლებიდან საადგილმამულო ბანკის სასესიო ოპერაციები სწრაფად იზრდებოდა. 1892 საანგარიშო წელს გრძელვადიანი და მოკლევადიანი სესხი როგორც ქალაქის, ისე სოფლის მამულებზე გაიცა 4 267450 მან ოდენობით.⁶ ასეთი დიდი ოდე-

4 ცსიალ, ფონ. 583, აღწ.2, საქ. 1178, ფურ. 3,4,5

5 საქართველოს ცსია, ფონ. 394, საქ. 325, ფურ

1

6 საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა,

ნობის სესხის გაცემა შესაძლებელი გახდა კრედიტის გაიფხვებით, რაც გამოწვეული იყო შესაძლებლობით, სესხი გაეცათ ნაცვლად 6%-ისა 5%-იანი გირავნობის ფურცლებით, პროცენტის შემცირებით, რასაც იხდიდნენ მსესხებელი ბანკის მმართველობისა და სხვა ხარჯებისათვის. 5%-იანი გირავნობის ფურცლების მაღალი კურსით, რომელიც სულ მაღლა იწევდა და წლის დამლევს რამდენადმე კიდევაც გადააჭარბა მის ნომინალურ ღირებულებას ბირჟის კარგი მდგომარეობით, რაც კეთილსასურველად მოქმედებდა 5%-იანი გირავნობის ფურცლების სწრაფ რეალიზაციაზე, რაც შესაძლებლობას იძლეოდა, ბანკს შეუყოვნებლად დაეკმაყოფილებინა მსესხებლები ნაღდი ფულით.

თბილისის გარდა ბანკი სესხს აძლევდა ბაქოს და ბათუმს. 1890 წელს თბილისში დაარსდა სახელმწიფო სათავადაზნაურო ბანკის განყოფილება, რომლის მოქმედების სფეროში მხოლოდ სოფლის მამულები შედიოდა. ამავე დროს, იგი უფრო იაფ კრედიტს იძლეოდა, ვიდრე თბილისის საადგილმამულო ბანკი. ქართველმა თავადაზნაურობამ არ დააყოვნა ამ ბანკში დაეგირავებინა მამულები. 1890 წლიდან 1900 წლამდე სახელმწიფო სათავადაზნაურო ბანკში თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობის მიერ დაგირავებული იქნა 362 მამული, 5 265 600 მან.⁷ თბილისის საადგილმამულო ბანკს 1890 წლიდან ძლიერი კონკურენტი გაუჩნდა სახელმწიფო სათავადაზნაურო საადგილმამულო ბანკის სახით.

მიუხედავად ამისა, თბილისის საადგილმამულო ბანკი წარმატებით აწარმოებდა სასესხო ოპერაციებს სოფლად გრძელვადიანი კრედიტის მიწოდების საქმეში. 1893 წლიდან 1901 წლის 1 იანვრამდე გაცემული 4 170 850 მანეთისა.⁸

თბილისის გუბერნიის თავადაზნაურობა არ კმაყოფილდებოდა საბანკო კრედიტით, იგი კერძო პირებთანაც აგირავებდა თავის მამულებს. სოფლად კრედიტი შედიოდა სხვადასხვა გზით და ყველა ისინი ერთად უზარმაზარ ვალად აწვა სოფლის მამულებს, რაც მემამულური მიწათმფლობელობის რღვევას იწვევდა.

თავადაზნაურობა დიდ მოთხოვნას აყენებდა მოკლევადიან სესხზე. ეს იმით აიხსნებოდა, რომ მოკლევადიანი სესხი ნაღდი ფულის სახით გაიცემოდა. ამასთან, უფრო ნაკლებ სარგებელს იხდიდნენ, ვიდრე გრძელვადიან სესხში მოკლევადიანი სესხი გაიცემოდა ვენახის, ბაღების, სხვა კულტურულ მეურნეობათა გირაოდ, რომელიც უნდა დაებრუნებინათ 3 წლის განმავლობაში. 1875 წლიდან 1903 წლამდე, სულ გაცემულ იქნა მოკლევადიანი სესხი 4 717 092 მანეთის 9 ოდენობით. თბილისის საადგილმამულო 4241/5

7 საქართველოს ცსია, ფონ. 414 აღწ. 2, , საქ. 3, ფურ 33.

8 საქართველოს ცსია, ფონ. 394, საქ. 325, ფურ 25.

9 საქართველოს ცსია, ფონ. 394, აღწ.1, საქ.10074.ფურ8.

მულო ბანკის დამახასიათებელი ნიშანი ის იყო, რომ მან სოფლის მამულებზე გაცილებით ნაკლები სესხი გასცა, ვიდრე ქალაქის მამულებზე. ეს უმთავრესად იმით აიხსნებოდა, რომ სოფლის მამულების უმეტესი რაოდენობა გაუმიჯნავი იყო და იგი არა მარტო კრედიტისათვის, არამედ არავითარი დადებითი გარიგების საგანი არ შეიძლებოდა ყოფილიყო.

ქალაქის მამულებზე თბილისის საადგილმამულო ბანკს 1887 გაცემული ჰქონდა 3 445 600 მან სესხი. ათი წლის შემდეგ, ე.ი. 1896 წლის 1 იანვრისათვის გაცემული ჰქონდა 12 514 238 მანეთის გრძელვადიანი სესხი, ე.ი. ათი წლის განმავლობაში თითქმის ერთი-ოთხად გაიზარდა.¹⁰ შემდეგ კიდევ უფრო იზრდება გრძელვადიანი სესხის გაცემა ქალაქის მამულებზე *იხ.ცხრილი 1). თბილისის ბანკს განსაკუთრებული ფართო სასესხო ოპერაციები გაუწევია 1900-1904 წლებში, როდესაც გასცა 3 241 სესხი 28 701 მანეთის ოდენობით. მაშინ, როცა წინა 25 წლის განმავლობაში გაუცია 6747 სესხი 40 142 664 მანეთის რაოდენობით.¹¹ აღსანიშნავია ისიც, რომ ქალაქის მამულებზე გაცემული სესხის დიდი რაოდენობა მოდიოდა თბილისზე და ბაქოზე.

ფინანსთა სამინისტროს რევიზიის შედეგებიდან ჩანს, რომ თბილისის ბანკს, მოქმედების დაწყებიდან 1895 წლამდე, დარჩენილი ჰქონია 117 მამული, რომლისგან უნახავს ზარალი 545 911 მანეთი. აქედან სოფლის მამულზე უზარაღია 65 672 მანეთი. როგორც მონაცემებიდან ჩანს, უმეტესი წილი ზარალისა ქალაქის მამულებზე მოდიოდა.

90-იანი წლებიდან თავადაზნაურობა აღებული სესხის გადახდისუნარიანობას ვერ იჩენდა და მამულების მნიშვნელოვანი რაოდენობა საჯარო ვაჭრობით იყიდებოდა, როგორც ილია ჭავჭავაძე წერდა: „კრედიტი — ორპირი მახვილია, ეგ იმაზედ არის დამოკიდებული, კრედიტს ვინ როგორ იმსახურებს, ვინ როგორ გამოიყენებს. თუ კაცი კრედიტს წარმოების გასაძლიერებლად არ მოიხმარებს, იგი კაცის დამლუპველია. ის კრედიტი კი, რომელიც იხმარება წარმოების გასაძლიერებლად, ერთი იმისთანა ეკონომიური ძალთაგანია, ერთი იმისთანა წყაროა საზოგადო სიმდიდრისა, ურომლისოდაც კეთილდღეობა საზოგადეობისა ძნელად იგულისხმება”.¹²

თბილისის საადგილმამულო ბანკში დაგირავებული მამულების საჯარო ვაჭრობითიგაყიდვა ვალის გადაუხდელობისათვის 1875-1905 წ.წ.

10 საქართველოს ცსია, ფონ. 394, საქ.აღწ. 1, 1448, ფურ 19

11 საქართველოს ცსია, ფონ. 394, აღწ.1, საქ.1440, ფურ 37.

12 ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 7, თბ., 1956, გვ. 328

თბილისის საადგილმამულო ბანკს ზარალი მოსდიოდა არა მარტო ბანკზე დარჩენილი მამულებისაგან, რომელსაც შემდეგ ფარავდა მოგებიდან, რითაც მცირდებოდა მოგების ის ნაწილი, რომელიც საზოგადოებრივი საქმიანობისთვის უნდა გადადებულიყო, არამედ, აგრეთვე, ბანკის მმართველობის ზოგიერთი წევრის დანაშაულებრივი ქმედებით, თბილისის საადგილმამულო ბანკის კრებებზე დიდი მითქმა-მოთქმა გამოიწვია „ბაქოს სააგენტოს საქმე“. ეს საქმე შემდეგში მდგომარეობდა: გამგეობის წევრმა პავლე ყიფიანმა, სააგენტოს მმართველმა 25 856 მანეთი ბანკის ფული მიითვისა და საზღვარგარეთ მიიმაღა. ბოროტმოქმედება ყვალგან შესაძლებელია და ამიტომ ამგვარი გარემოება ჩვეულებრივ მიმართებას იღებს ხოლმე, მაგრამ თბილისის ბანკს განსაკუთრებული ხასიათი ჰქონდა, რომელიც განსაკუთრებულ აშკარად ხდიდა მასში მომხდარ ბოროტებას.

1896 წლისათვის რუსეთის იმპერიაში გრძელვადიანი სესხის 36 დაწესებულება იყო. ამ რიცხვში ჩართულია ქალაქის საკრედიტო საზოგადოებანი და ქუთაისისა და თბილისის საადგილმამულო ბანკები. ყველა ამ დაწესებულებას 1896 წლისათვის გამოშვებული ჰქონდა გირავნობის ფურცლები 1 628 მილიონი მანეთის.13 ეს იმას ნიშნავდა, რომ 1896 წლისათვის რუსეთის მინათმფლობელობას და ქალაქების მამულებს უზარმაზარი ვალი ედო — ერთი მილიარდი ექვსასი მილიონი მანეთის ოდენობის. ე.ი. თავისუფალი ფულის, ანუ მოძრავი ქონების პატრონებმა რომელთაც თავიანთი ფულის სარგებლით, კუპონების კრეჭით ცხოვრება ისურვეს, თავიანთი ფული, მილიარდი ექვსასი მილიონი მანეთი ასესხეს იმათ, ვისაც უძრავი ქონება ჰქონდათ და ფული კი სჭირდებოდათ.

დასკვნა

გირავნობის ფურცლების ფასის რხევა ბირჟაზე, ისევე, როგორც სხვა ფასიანი ქაღალდების კურსის რხევა, დამოკიდებულია მიწოდების და მოთხოვნის ფარდობაზე. სამრეწველო აღმავლობის დროს მათი ფასი მკვეთრად მაღლდება, კრიზისის დროს კი ეცემა. გირავნობის ფურცლების ფასების დაცემას იწვევდა არა მარტო ეკონომიური, არამედ პოლიტიკური შერყეობებიც.

80-ან წლებში რუსეთში ადგილი ჰქონდა მძლავრ ეკონომიკურ რყევებს, რასაც არ შეიძლებოდა უარყოფითი გავლენა არ მოეხდინა გირავნობის ფურცლების ფასების რხევებზე. ამ პერიოდში თბილისის საადგილმამულო ბანკის საკრედიტო ფინანსური მდგომარეობის დაქვეითების მთავარი მიზეზი იყო საყოფაცხოვრებო კრიზისი, საქმეთა საყოველთაო შეყოვნება, კომერციული და სავაჭრო ბრუნვათა საყოველთაო გაღარიბება, ფულის ბაზრის გაღარიბება, რაც არყევდა ხალხის ნდობას ბანკებისა და მისი ოპერაციებისადმი.

90-იანი წლების დასაწყისში რუსეთის ბაზარზე

13 ჟურ. „მომბე“, 1896, გვ. 5

აღინიშნა თავისუფალი კაპიტალის სიუხვე, რამაც გამოიწვია კრედიტის გაიფხება. სახელმწიფო საკრედიტო დაწესებულებებმა კრედიტის გაიფხების მიზნით სახელმწიფო პროცენტის ქაღალდების კონვენსია მოახდინეს, ყოველივე ამის შედეგად, კერძო ბიზნესის გირავნობის ფურცლებზე გაიზარდა მოთხოვნილება, რადგან კერძო ბანკები ფულის პატრონებს უხდიდნენ 5-6% სარგებელს წინააღმდეგ 4% სარგებლისა, რომელსაც იხდიდა სახელმწიფო საკრედიტო დაწესებულებები. ასეთ ვითარებაში არ შეიძლებოდა საადგილმამულო ბანკებს არ დაესვათ საკითხი კრედიტის გაიფხების შესახებ. თბილისის საადგილმამულო ბანკის საგანგებო კრების შუამდგომლობა კონვენსიის თაობაზე, ფინანსთა სამინისტრომ დააკმაყოფილა.

გამოყენებული ლიტერატურა:

1. საქართველოს ცსია, ფონდი 214, საქ. 3366, ფურც. 14
2. საქართველოს ცსია, ფონ. 394. აღწ. 1, საქ 1448. ფურ. 6
3. ცისალ. ფონ 583, აღწ. 2, საქ. 1180, ფურ. 17
4. გაზ. „დროება“, 1874, №434
5. გაზ. „ივერია“ 1887, № 39
6. საქართველოს ეროვნული ბიბლიოთეკა, 4241/5
7. კ. მარქსი, ფ. ენგელსი, რჩეული წერილები, თბ., 1949, გვ. 494
8. ი. ჭავჭავაძე, თხზ., ტ. 7, თბ., 1956, გვ. 328
9. აკაკი ბაქრაძე, ილია ჭავჭავაძე, თბ., 1984, გვ. 129-131.
10. ჟურ. „მომბე“, 1896, გვ. 5